

UDK: 930(049.3)
Stručni članak
Primljeno: 12. XI. 1996.

U povodu knjige Mirjane Gross, *Suvremena historiografija*. Korijeni, postignuća, traganja

MLADEN ŠVAB

Leksikografski zavod, Zagreb, Republika Hrvatska

Nekoliko je činjenica koje upućuju da se knjizi *Suvremena historiografija* Mirjane Gross mora pokloniti primjerena pažnja. Prva je to da u njezinoj podlozi leže dva izdanja *Historijske znanosti*¹ iste autorice. Druga je da je Mirjana Gross uz to i autorica još dviju knjiga koje su utemeljene na pogledima koje je zastupala u *Historijskoj znanosti* i 1976. i 1980. To su *Počeci moderne Hrvatske – Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850–1860*, Zagreb 1985², zatim *Prema hrvatskom građanskom društvu*, Zagreb 1992. (zajedno s A. Szabo), i njihov svojevrsan sažetak koji je M. Gross objelodanila u vlastitom prijevodu na njemački jezik, *Die Anfänge des modernen Kroatien, Gesellschaft, Politik und Kultur in Zivil-Kroatien und Slawonien in den ersten dreißig Jahren nach 1848*, Böhlau Verlag, Wien, Köln, Weimar 1993.

Ako objava knjige na njemačkom jeziku i jest rezultat automatizma s obzirom na činjenicu da je djelo *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb 1985, nagrađeno 1988. austrijskom državnom nagradom³ – nazvanom po praškom povjesničaru Antonu Gindelyju – tada nije slučajnost da će *Suvremena historiografija*, možda već u trenutku kada ovi reci budu otiskani, biti također objelodanjena na njemačkom jeziku kod istog nakladnika. Prevoditeljica je sama autorica Mirjana Gross.

¹ Tek nakon objelodanjivanja II. izmijenjenog i dopunjenog izdanja *Historijske znanosti, Razvoj, oblik i smjerovi*, Zagreb 1980, uspio sam završiti prvo poglavlje ocjene u stvari I. izdanja objelodanjenog 1976. i objaviti ga na požurivanje J. Šidaka, tada glavnog i odgovornog urednika *Historijskog zbornika* u njegovom 36. godištu 1983., v. Uz drugo izdanje knjige Mirjane Gross, *Historijska znanosti*, 215.–236.

² v. M. Švab, Uz knjigu Mirjane Gross, *Počeci moderne hrvatske*, Zagreb 1985/1986, 521 str., ČSP 1986, 1, 171.–177. Usporedi također i T. Macan, *Zastala interpretacija*, *Gordogan* 1986, 22, 184–189.

³ Zanimljiva je pojava da je knjiga *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb 1985, dobitnica još jedne nagrade. Riječ je o Vjesnikovoj nagradi za znanstveni rad imenom »Vladimir Bakarić«.

Kada sam pisao priloge »Uz drugo izdanje knjige Mirjane Gross, *Historijska znanost*«, i »Uz knjigu Mirjane Gross, *Počeci moderne Hrvatske*«, bio sam, dakako, svjestan da o njihovoj idejnoj polaznoj točki nije tada bilo moguće ništa bitno napisati. Npr. kada sam 1974. pisao bilješku o djelu M. Rostovceva, *Istorija starog sveta (Grčka i Rim)*, Subotica 1974., za *Historijski zbornik 1974.–75.*, 533.–534., gdje sam u samo jednoj rečenici upozorio na Rostovcevljeva shvaćanja starovjekovne povijesti, glavni i odgovorni urednik J. Šidak, držeći je, potpuno opravdano, prikrivenom kritikom marksizma, jednostavno izbacio tu rečenicu.

Jedino što se 1983. moglo uraditi pišući o *Historijskoj znanosti*, bilo je odreći, potpuno opravdano, znanstvenost povijesnoj disciplini i s druge strane postaviti pitanje u kojoj mjeri M. Gross slijedi J. Topolskoga (1976. i 1980). Slijedila ga je gotovo bezrezervno. To je istaknula vrlo jasno u prvom i drugom izdanju *Historijske znanosti*, ali ne treba zaboraviti da je taj isti J. Topolski nakon objavljivanja svoje *Metodologije historii* 1973. postao ni manje ni više već član CK PURP-a (Centralnog komiteta Poljske ujedinjene radničke partije). Kakav je svjetonazor i idejnu poziciju zastupao PURP, držim da nije potrebno posebno objašnjavati. Bila je to jedna od varijanata marksizma, ali je ipak na njezinoj podlozi posredovanjem Topolski – Gross mogao biti unesen, ako ne svježiji, a ono ponešto različitiiji vjetar u hrvatsku historiografiju. U tom smislu, ali samo u tom smislu, do pada Berlinskog zida 1989. imalo je neke ograničene svrhe poticati otklon od službene verzije marksizma. No poslije tog događaja i svih onih koji su kod nas od tada više mogući a manje ostvareni, bilo kakvo popravljanje, ispravljanje ili poboljšavanje tog sustava dakako da ne dolazi u obzir, a ni njegovi više ili manje istaknuti nositelji i provoditelji⁴ ne mogu biti promicatelji slobodnoga građanskoga društva, u našem slučaju tome primjerene povijesne discipline.

Prema tome, ako su I. i II. izdanje *Historijske znanosti* s tim i takvim svjetonazorom i polaznim stajalištem imali uvjetno opravdanje 1976. i 1980, onda bilo kakav, čak i lagani utjecaj Topolskoga⁵ 1996. nije primjeren.

Kao što je Mirjana Gross otvarajući problematiku razdoblja Bachova apsolutizma 1850.–1860. – ona daje prednost nazivu neoapsolutizam – iznenadila povjesničare što je kao zrela i oformljena povjesničarka otvorila kronološki i tematski a napose po pristupu novu temu, tako je s visokim stupnjem lakoće napustila gotovo u cijelosti koncepcije J. Topolskoga⁶ u knjizi *Suvremena historiografija*.

⁴ Bilo bi to isto tako iluzorno kao da se od nositelja i prevoditelja nacional-socializma 1933.–1945. u Njemačkoj ili fašizma 1922.–1943. u Italiji očekuje da budu kreatori i predvodnici slobodnog građanskog društva. To se, koliko je meni znano, nije dogodilo.

⁵ On je unatoč svome djelovanju kao član CK PURP-a ujedno – od 1985. mi je pristupačan od broja 11 pa nadalje – član najuže redakcije povijesnog časopisa *Storia della storiografia* koji izdaje nakladnik Jacca Book iz Milana. Svi prilozi su na jednom od četiriju ravnopravnih jezika – talijanskom, njemačkom, engleskom, francuskom – sa širim sažecima na druga dva jezika po izboru autora. Časopis izlazi dva puta godišnje.

⁶ v. M. Švab, Posao savjesne povjesničarke (kraća ocjena knjige *Suvremena historiografija*), *Vjesnik* br. 17.604 od 17. X. 1996, 18.

Suvremena historiografija Mirjane Gross sastoji se od 19 većih cjelina. Već iz usporebe naslova poglavlja *Historijske znanosti*, II. izdanja, i *Suvremene historiografije* uočljive su velike sličnosti. Sličnosti u naslovima pojedinih poglavlja koje proistječu iz identične tematike i kronološke osi koja je u osnovi obiju knjiga nije potrebno komentirati, jer se samo po sebi razumije da u većoj ili manjoj mjeri moraju biti slični. No karakteristični su oni odsječci *Suvremene historiografije* koji nisu zastupljeni u *Historijskoj znanosti*. Temeljna razlika ipak je u pristupu *Historijskoj znanosti* i *Suvremenoj historiografiji*. Mirjana Gross je 1996. napustila Topolskog kao uzor, jer riječ je o stranputici koja proistječe iz njegova pokušaja pronalazačenja boljeg varijeteta marksizma. To je slijepa ulica koja ni jednoj europskoj historiografiji nije donijela ploda pa to dakako vrijedi i za hrvatsku historiografiju. Tek bi podrobno poredbeno raščlanjivanje *Historijske znanosti* i *Suvremene historiografije* pokazalo određeni zajednički temelj. Takva poredba ovdje zbog ograničenog prostora neće biti provedena. U skladu sa svim sličnostima *Historijske znanosti* i *Suvremene historiografije*, upućujem čitateljstvo *Časopisa za suvremenu povijest* na priloge koji su objelodanjeni u *Historijskom zborniku* 1983., 36, 215.-236., i u *Radovima IHP* 1985., 18, 380.-382.

Nekoliko je bitnih razlika između *Historijske znanosti* i *Suvremene historiografije*. Držim da je uvodno poglavlje »Nakon dvadeset godina« po stajalištima koja se u njemu zauzimaju jedna od važnijih razlika. U njemu, nakon uvodnih napomena i autoričinog viđenja kritika s marksističkih stajališta B. Đurđeva i S. Đurović te prigovora autora ovih redaka, kojega svrstava u tradicionalne povjesničare (str. 13, bilj. 8), zastupa, čini mi se, neprihvatljivo stajalište: »No kritičari mi nisu suprotstavili alternativne mogućnosti traženja novih putova za hrvatsku historiografiju, dakle gledišta na kojima se mogla temeljiti kritika slabosti 'Historijske znanosti' i mojega usmjerenja uopće. Ne, zahtijevali su samo da se ostane na starom« (13.).

Kada je 26. lipnja 1992. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu održano znanstveno savjetovanje u povodu 70.-godišnjice života Mirjane Gross, Djelo prof. dr. Mirjane Gross, tada sam pročitao izlaganje pod naslovom »Dosađašnja uloga M. Gross u posredovanju novih metodoloških dostignuća europske historiografije«, gdje sam pojasnio svoje stajalište iz *Historijskog zbornika* 1983., napisavši 1992.: »Tada se činilo da sam bio i suviše oštar, držalo se čak nepravedan, ali to nije tako. Kako je to bilo djelo koje je nastalo ne na podlozi uopćavanja i rezultata hrvatske historiografije, nego na podlozi europskih spoznaja, tako je bilo potpuno primjereno da se u ocjeni pokušaju primijeniti isti, u odnosu na hrvatsku historiografiju znatno stroži, kriteriji« (neobjelodanjen rukopis kod autora, str. 3).

Spominjući u uvodnom poglavlju *Suvremene historiografije* neke slabosti, autorica navodi: »Nažalost, nemam obavijesti o talijanskoj historiografiji, koja je dala originalan prilog suvremenom razvoju« i odmah nastavlja s jednim teško održivim stajalištem: »Dakle, i ova je knjiga ranjiva i očekuje svoje kritičare i kritičarke. Nadam se da oni taj posao više neće uraditi s gledišta tradicionalne događajne historije, nego na temelju poznavanja obavijesti o suvremenoj historiografiji, što bi morao biti okvir za procjenu slabosti ove knjige« (16.). No, držim da svako djelo mora, da bi opstalo, izdržati dvostruku kritiku. Prvo, kako je dosljedno ili nedosljedno proveden pristup koji zastupa sam autor i, drugo,

da polazna teorijska stajališta mogu izdržati kritičke opaske koje se mogu staviti s drugačijeg motrišta, teorijskog modela ili svjetonazora. Tek kada neko djelo izdrži obje vrste kritike, ono je steklo prolaznu ocjenu. Ponekad se djela urušavaju već pri blagom podvrgavanju propitivanju jedne od tih dviju vrsti kritika.

Iako je novitet *Suvremene historiografije* u odnosu na *Historijsku znanost* uvrštenje poglavlja Poznanstvenjenje hrvatske historiografije 19. stoljeća (172.–188.), ipak ono unatoč opsegu nije usklađeno s pristupom u ostalim poglavljima, gdje se prikazuju kretanja u velikim europskim historiografijama ili pak historiografiji u SAD-u. Tako je stajalište M. Gross da »Obavijesti o suvremenoj hrvatskoj historiografiji nisam uvrstila u ovaj tekst. Nužno je, naime, da se o njoj opširnije piše u drugačijem problemskom okviru« (17.). Nažalost, to je točno. Držim da je dovoljno zagledati u bilo koji svezak *Monumenta Germaniae* te usporediti bilo s postignućima u XIX. st. I. Kukuljevića Sakcinskog, profesionalnog povjesničara Franje Račkog, *Documenta*, ili u XX. st. Smičiklasovim *Diplomatičkim zbornikom* iz prve polovice XX. st., ili pak s prvim sveskom iste zbirke iz 1967, pa da se odmah uoči o čemu je riječ. Držim da nije potrebno objašnjavati u čiju bi korist išla poredba. Čak ni svesci *Monumenta Germaniae* iz XIX. st. nisu dostignuti nijednim izdanjem izvora hrvatske historiografije. Npr., Mađari isto pripadaju u tzv. male historiografije, pa ipak su uspjeli 1992. objaviti djelo koje je na dobrom tragu te najpoznatije zbirke izvora. Riječ je o djelu, svakako životnom, G. Györfyja i njegovih suradnika *Diplomata Hungariae antiquissima accedunt epistolae et acta a historiam Hungariae pertinentia*, I. (1000–1131), Budapeštini 1992. To djelo može ravnopravnije stati uz bok spomenutoj njemačkoj zbirci izvora.

Još nekoliko poglavlja u *Suvremenoj historiografiji* potpuno su novi tekstovi u odnosu prema *Historijskoj znanosti*. Kada je Mirjana Gross objelodanila prilog Traženje novih putova na njemački način (Previranje u njemačkoj historijskoj znanosti u posljednjih 25 godina), Časopis za suvremenu povijest 1992, 3, 197.–225., bilo je bjelodano da sprema ili novo izdanje *Historijske znanosti* ili novu knjigu o toj temi. I zaista, 1996. taj prilog, prerađen i dopunjen čini – što i sama ističe – poglavlje *Suvremene historiografije* (274.–293.). Sljedeća dva nova poglavlja uvrštena u *Suvremenu historiografiju* odnose se na postmodernu i lingvistički obrat te ulazak žena u povijest. Dajući pregled uglavnom postmodernističkih teoretičara, njihova prethodnika nalazi u ženevskom profesoru F. de Saussureu. Na njegovom primjeru moguće je odčitati kako je Mirjana Gross reagirala u *Suvremenoj historiografiji* na konkretne primjedbe koje sam uputio *Historijskoj znanosti*, II. izdanje, u *Historijskom zborniku* 1983. Tada sam, uz spominjanje ženevskog profesora u poglavlju *Historija i društvene znanosti II* (318.–344.), ukazao na nedovoljno poznavanje kretanja u lingvistici te upozorio da o F. de Saussureu postoji kod nas do danas najbolji rad D. Škiljana, *Stvaralac bez djela*, *Teka ljeta–jesen* 1973, 631.–657.⁷ Prigodom spominjanja F. de Saussurea u *Suvremenoj historiografiji*, 324, autorica upućuje na stariji članak V. Vinje, *Kurs opće lingvistike i sociološka škola*, *Suvremena lingvistika* 1963., 1. Riječ je o šapirografiranom broju *Suvremene lingvistike* i prikazu djela že-

⁷ v. M. Švab, Uz drugo izdanje knjige Mirjane Gross, *Historijska znanost*, *Historijski zbornik* 1983., 36, 233.

nevslog profesora ipak za studente, dok rad D. Škiljana svojim pristupom i poznavanjem predmeta znatno nadilazi prikaz V. Vinje.

Povezujući postmodernu s rastakanjem profesionalne historiografije i tezom o nemogućnosti spoznaje povijesne zbilje, nadovezuje to na lingvistički obrat. Prema shvaćanju njegovih pristaša, izvor i interpretacija povjesničara tek su slike podložne prosudbi umjetničke vrijednosti teksta, a ne podloga prikaza povijesne spoznaje prošlosti. Za svakog ozbiljnog povjesničara koji ne nasjeda pomodnim novotarijama samo zato što su novotarije, to su poptuno marginalna zastranjenja bez budućnosti. Zašto? Zato što ne odgovaraju na pitanje koliko i kako takav pristup može historiografiju približiti znanosti u onom smislu koji je samo naznačen u mojoj ocjeni *Historijske znanosti*⁸ i ne manje važno pitanje kako bi takav pristup mogao unaprijediti hrvatsku historiografiju.

Također je novum u *Suvremenoj historiografiji* poglavlje Ulazak žena u povijest, 343.–349., gdje pod dojmom odjeka razvoja feminističkog pokreta prati ulaženje i tretiranje te problematike uglavnom kod povjesničarki. No valja napomenuti da polovina populacije ipak nije tako nevidljiva u povijesnim istraživanjima. Upozorit ću samo na ona razdoblja povijesti koja su obilježile žene. Podimo od Kleopatre, Brunhilde, Katarine II, Marije Terezije, viktorijanskog doba povijesti Ujedinjenog kraljevstva i dosta velikog ostatka svijeta, pa napokon zašto ne i doba M. Thatcher. O svakom od tih odsječaka povijesti postoji zaista povelika historiografska produkcija, ne uvijek pisana s pozicija žena, ali uvelike njima obilježena.

Evo kako sama M. Gross vidi cilj i svrhu svog djela: »Suvremenu historiografiju vidim kao posljednji povijesni stupanj i nastojala sam je objasniti prethodnim stupnjevima te procesima kontinuiteta i diskontinuiteta. Izvještaj o starijim fazama historiografije nije pokušaj njihove cjelovite obrade, nego izbor onih obavijesti koje mogu poslužiti razmatranju određenih kontinuiteta prema sadašnjosti, odnosno objašnjenju značaja struja suvremene historiografije. Važne su mi bile obavijesti iz kojih se najbolje vidi o čemu se u 'ekumeni' povjesničara i povjesničarki najviše raspravlja. Obratila sam pažnju 'inovatorima' s utjecajem na usmjerenja različitih poddisciplina profesionalne historije.«⁹

No vratimo se onim vrijednostima knjige Mirjane Gross *Suvremena historiografija* koje nju odlikuju kao savjesnu i odgovornu povjesničarku, na što i ona i hrvatska historiografija mogu biti s pravom ponosne. Maloj hrvatskoj historiografiji dogodilo se djelo koje se objelodanjuje i na njemačkom jeziku. Priznanje je to sadržaju knjige *Suvremena historiografija*. Jednostavna je činjenica da europska, pa dakle ni njemačka, historiografija te sjevernoamerička nije iznjedrila djelo kao što je spomenuta knjiga. *Suvremena historiografija* daje sažet pregled – iako djelo obuhvaća 483 stranice – historiografskih postignuća od

⁸ M. Švab, Uz drugo izdanje knjige Mirjane Gross, *Historijska znanost, Historijski zbornik* 1983., 36, 215.–236., i isti: Umjesto odgovora Štefaniji Popović, »Povodom napisa Mladena Švaba: 'Uz drugo izdanje knjige Mirjane Gross, *Historijska znanost*'«, *Radovi IHP* 1986, 18, 380.–382.

⁹ Izlaganje Mirjane Gross na promociji njene knjige *Suvremena historiografija, Korijeni postignuća, traganja* (7. X. 1996), str. 5 (rkp. za sada neobjelodanjen u posjedu M. Švaba).

antike i srednjeg vijeka, preko humanističkog razdoblja, razdoblja erudicije XVIII. st., do historiografije u XIX. i XX. st. Težište u izboru prikazanih pravaca i djela položila je na, kako bi ona sama rekla, inovatore.

Više bih cijenio da je riječ o pregledu standardnih ponajboljih djela iz historiografija koje je uzela u razmatranje. Dakako, veličina historiografske produkcije u kojoj je najveći dio otpad onemogućava pristup trajno vrijednim prinosima historiografiji.

Mirjana Gross započela je pedesetih godina s oduševljenjem i pristajanjem uz grupu povjesničara oko časopisa *Annales*, da bi u sedamdesetim godinama prihvatila Topolskog, a u devedesetima, pod recentnim dojmom kretanja u velikim historiografijama, ostaje bez preporuke za koji se pravac zalaže. Njoj, koja je odgojena, kako bi ona rekla, na zasadama »tradicionalne« povijesti, preostaju dvije mogućnosti. Povratak tzv. tradicionalistima, u što, poznavajući je, teško vjerujem, ili u pokušaj vlastite sinteze neke od suvremenih struja koju će utemeljiti na tradicionalističkim zasadama. Treba čekati i vidjeti sljedeće djelo Mirjane Gross.